

ТРОН ЗА ТЕРОРИ ГРОБОВИ ЗА

Никој ништо во оваа држава не знае или, пак, се прави дека не знае, за спомениците на терористите во Блаце, Слупчане, а како што посочуваат нашите извори командантите на ОНА се овековечени во десеттина села како Шипковица, Липково, Неготино-Полошко, Гајре, Непроштено, Ваксинце, Оризари и др.

"Во минатото се почитуваше Законот и за секое спомен-обележје има архива, документи, како тоа е направено, колку средства биле потрошени. Од 1991 година тоа веќе не важи", потенцира Димче Матевски.

Според расположливите податоци од нецелосната службена евиденција, која се однесува до 1985 година, на територијата на Република Македонија има 1.037 меморијални добра, тоа се споменици и спомен-обележја.

Пишува:
Жаклина МИТЕВСКА

Последниците од она што се случуваше во 2001 година сè уште се чувствуваат во наша држава. Спомениците на припадниците на терористичките паравонени формации секојдневно никнуваат како печурки по дожд. Никој ништо не сака да каже за овие градби, а нашите напори да дознаеме нешто повеќе за нивното појавување, беа неуспешни. Постојано нè препраќаа од една во друга институција. Сепак, тоа беше повод да размислиме и да видиме каква е грижата за македонските споменици на културата, за обновувањето и заштитата. Се уверивме дека за

разлика од странските држави, коишто водат повеќе сметка за спомениците на нивните борци кои загинале на територијата на државава, тоа не е случај со нас и со нашите споменици.

Истражувачкото патешествие го почнавме од Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата, каде се сретнавме со господинот Димче Матевски, дипломиран историчар, виш конзерватор во ресорот споменици и спомен-обележја на територијата на РМ. Неговиот претходник извршил увид и евиденција до 1985 година, за што е издадена и книга-преглед на спомениците и на спомен-обележјата во СРМ. Од 1985 година настанал вакуум сè до 1994 година, кога Матевски доаѓа на ова работно место. Во периодот од 1985 до 1994 година, со мали исклучоци, не се вршел никаков увид.

СОСТОЈБА

"Од 1994 година, повремено вршев такви увиди и дополнителна евиденција на ново подигнати спомен-обележја, кои се заведени во Централниот регистар на Републичкиот завод за заштита на споменици на културата. Но, тоа не беше доволно заради фактичката состојба на теренот. Поради тоа, повеќе пати од Министерството за култура барав да се спроведе акција на целата територија на РМ и да се изврши увид во фактичката состојба на теренот, како и да се направи дополнителна евиденција на новоподигнати споменици и спомен-обележја, за што имав сознанија од контактите со колегите. Во 2003 година на мое барање ми беа одобрени одредени средства за да ја почнам акцијата. Работев во 10 општини во источниот дел на државата, од Крива Паланка до Струмица. Од тоа произлезе побобен извештај, кој го доставив до Министерството за култура. Беше извршен целосен увид и дополнителна евиденција на оваа територија. Како што претпоставував, открив околу 120 нови спомен-обележја, кои ги евидентирав. Тоа се однесува за периодот од 1985 до 2003 година. На мое задоволство, на територијата на којашто извршив увид, 98 проценти од тамошните споменици и спомен-обележја се во одлична состојба, а на помал процент од нив има оштетувања. На што се должи тоа? Можеби на свеста на граѓа-

ФАКСИМИЛ ОД ЗАКОНИТЕ ЗА МЕМОРИЈАЛНИ ДОБРА И ГРОБОВИТЕ НА ПОГРЕБ

ните. Конкурирав таа акција да продолжи и во 2004 година, но Министерството за култура не одобри средства. Тоа го повторив и во програмата за 2005 година. Бараните средства не се којзнае колкави, но и тие 100.000 денари, не се доделија. Ова нека биде апел до Министерството барем за наредната година да одреди средства, со што ќе заврши оваа акција, односно во рок од 4 години да се има целата фактичка состојба на теренот", вели Димче Матевски.

Според расположливите податоци од нецелосната службена евиденција која се однесува до 1985 година на територијата на РМ има 1.037 меморијални добра, тоа се споменици и спомен-обележја. Од вкупниот број евидентирани добра, кои го сочинуваат македонското ме-

СТИТЕ, НЕЗНАЈНИ БРАНИТЕЛИТЕ

РИЈАЛНИТЕ СПОМЕНИЦИ, СПОМЕН-АНИТЕ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА РМ

моријално наследство, според хронологијата, тие се поделени во неколку категории и тоа 14 споменични обележувања се од периодот на преродбата, 122 споменични обележја се од Илинденскиот период, 23 од периодот од Балканските војни и од Првата светска војна, 23 од периодот на работничкото движење, 849 од периодот на НОВ и 3 од повоениот период. Новоевидентираните 120 споменици и спомен-обележја на Матевски претежно се од НОВ. Значи, вкупно досега се евидентирани околу 1.200. По негова претпоставка, на територијата на РМ најверојатно ги има уште околу 200 до 300.

Иако, на теренот каде што Матевски истражувал немало целосно уништени споменици и спомен-обележја, тој нè потсетува дека имало

и такви случаи низ државава.

"Никој не може точно да каже која е причината, зошто го прават тоа, но под претпоставка, сигурно се во прашање политички убедувања или, пак, вандализам, а некои се украдени заради материјална корист. На пример, во Прилепско, имаше случај кога го однесоа споменикот бидејќи беше изработен од бронза, го исекле и го продале", објаснува Матевски.

ЗАКОН

Спомениците се под заштита на Законот за културно наследство на РМ. До донесувањето на овој Закон, ние

постапувавме според Законот кој беше наследен од СФРЈ. Минатата година донесовме нов Закон, по кој се постапува и кога станува збор за подигнување, за одржување и за интервенции на спомениците и спомен-обележјата.

"Колку тој Закон се почитува во некои случаи и сами сме свесни, но тоа треба да го кажат надлежните институции. Ние како институција сме должни да вршиме увид и евиденција и да укажеме на потребата каде да се врши интервенција", објаснува Матевски.

Тој барал да се изврши интервенција на повеќе споменици и спомен-обележја.

На пример, вршена е интервенција за конзервација и заштита на првата македонска печатница "Гоце Делчев" во село Битуше, порано под Општина Гостивар, сега под Ростуше. Овој споменик е обновен за да може Музејот на Македонија да ја постави својата постановка. Вршена е конзервација, заштита на спомениците на културата од балканските војни, спомен-костурницата Зебрање, потоа конзерваторски работи на Споменикот на слободата во Кочани, интервенции на Споменикот на револуцијата во Велес, во Кичево, на споменичкиот комплекс Кајмакчалан итн. На поголем број споменични обележја на кои е извршена конзервација и заштита, повторно се направени оштетувања, кои се забележани во поголемите населени места. Потреба за интервенции на спомениците на културата има во Свети Николе и во другите градови, за што се неопходни материјални средства. Но, односот и ставот на Министерството за култура е познат, или како што вели Матевски: "Понекогаш сме многу здодевни за да добиеме нешто".

За жал, од 1985 година до денес, во Западна Македонија не е вршена никаква евиденција.

"Не можам да кажам каква е состојбата таму, сè додека не се види фактичката состојба на теренот. Порано безбедноста не беше проблем за да се истражува во тој регион. Но, кога јас настапив со барањето, сосема случајно

ДИМЧЕ МАТЕВСКИ

сакав да почнам од источниот дел на државата, па да завршам со цела Македонија. Сега тоа е стопирано, иако има повремени увиди. Имам некои сознанија за новоподигнати споменици и спомен-обележја во Западна Македонија, но за да се утврди тоа треба да се оди на терен", вели Матевски.

Во Законот за заштита на спомениците на културата, кој важеше до 2003 година, но и во сегашниот, во кој нема значителни промени, зачувани се голем број одредби околу подигнувањето,

обезбеди иницијаторот, група граѓани, донаторот, Собранието на општината, за меморијалниот комплекс, истите тие, иако група граѓани не е во состојба да обезбеди толку средства, односно тоа може да го направи донаторот или Владата на РМ.

"Можам да кажам дека во минатото се почитуваше Законот и за секое спомен-обележје има архива, документи, како тоа е направено, колку средства биле потрошени. Од 1991 година тоа веќе не важи", потенцира Матевски.

Многу е мал бројот на спомениците на македонските бранители од 2001 година. Матевски ни го посочува примерот со споменикот на загинав бранител во Вејце, кој беше изграден во Слатина, а спомнува и вакви споменици во Крива Паланка, Штип.

Сепак, кога е во прашање обновата на спомениците на културата, Матевски апелира Министерството за култура да додели повеќе средства, зошто е завршена само 20 отсто од работата во државата.

СТРАНЦИ

Нашите власти, како што претходно потенциравме, не покажуваат доволен интерес за спомениците на културата, што не е случај и со спомениците на борците од другите држави, кои загинале на територијата на РМ. Во овој поглед, постојат иницијативи за конзервација на спомен-обележја на странски држави, иако понекогаш се случува таков воопшто и да не постоел. Сепак, конзервацијата се врши само на оние споменици и спомен-обележја кои се веќе подигнати. За нив Законот е дециден, споменик и спомен-обележје од хуманитарни причини може да се заштити, конзервира во постоечката состојба или да се реконструира, но не е дозволено ново подигнување.

Меѓутоа, треба да се направи и разлика, односно надлежен за спомениците на борците кои загинале во оваа држава е Републичкиот

завод за заштита на спомениците на културата додека, пак, за обележувањето, уредувањето и одржувањето на гробиштата и гробовите на борците погребани на територијата на РМ и во странство, како и на припадниците на странските армии од поранешните војни водени на просторите на нашава држава е Републичката управа за прашања на борците и воените инвалиди. Во Македонија постојат бугарски, српски, француски, германски, британски гробишта итн.

Сепак, и оваа Управа не е надлежна и нема никаква евиденција за гробовите на борците на ОНА, АНА. Оттаму ни објаснија дека оваа институција работи според законите кои се преземени од сојузните закони и прилагодени на законодавството на Република Македонија. Основниот закон на Управата е Законот за правата на борците и воените инвалиди опфатени уште од Првата светска војна, па мирновремени воени инвалиди уште од поранешната ЈНА, борците од војните во Хрватска и Словенија и нивните семејства, како и безбедносните сили од последните случувања во Република Македонија.

"Со овој Закон, Управата е задолжена само за одржување и за уредување на гробовите и гробиштата на домашни и странски армии. Законот е доволно јасен и според него, врз основа на барањето на локалните самоуправи, Управата предвидува годишна програма за одржување и уредување на гробовите на домашните војници и армии, а што се однесува до странските гробишта, односно гробовите на странските војници погребани на наша територија, нив ги одржуваат странските држави. Евентуално, ако има потреба т.е. постојат руинирани, оштетени гробови или гробишта, странските држави контактираат со нас, бараат наше мислење. По извршена проверка од наша страна, ако ние оцениме дека навистина има потреба да се

обноват, одржат тие надгробни споменици, а претходно на тоа место мора да се погребани луѓе или се останати коски, тогаш ние им даваме дозвола во истата форма, големина да го обноват. Значи, не се менува големината и формата на надгробниот споменик, тој се прави таков каков што бил", објаснува Слободка Станојковска, директорка на оваа Управа.

"Ако некој кој се борел во државата не бил припадник на безбедносните сили и за тоа нема уверение, кај нас нема да добие никакви права. Што се однесува до припадниците на безбедносните сили кои погинаа, нивните семејства, по Законот добиваат парични надоместоци".

Колку и да баравме информации за спомениците на терористите во државата, сепак од секаде останувале со куси ракави. И покрај тоа што, по сè изгледа никому во оваа држава не му е грижа за спомениците на припадниците на терористичките паравоени формации во Блаце, Слупчане итн, ние решивме да се обратиме до Министерството за транспорт и врски. Оттаму ни беше кажано дека спомениците и спомен-обележјата се планираат според урбанистичкиот план за просторно уредување на градот, но кога ги прашавме за спомениците во Блаце и во Слупчане, нè упатија во Владата и во Собранието.

И повторно се вртиме во ист круг. Меморијата потсетува дека за ваквите споменици не се разговарало и за да слушне јавноста, а очигледно не беа на дневен ред ниту на седниците во Владата, ниту во Собранието, а којзнае дали и иницијативите за нив воопшто и потекнуваат од општините каде и се наоѓаат.

Што ли уште не знаеме за сè она што ни се случува во државата? Од кого некој се плаши да им се спротивстави на ваквите градби? Можеби со сè ова некој во државата е запознат, но зошто не презема никакви мерки најдобро си знае само тој.

СЛОБОДКА СТАНОЈКОВСКА

иницијативата, одржувањето, интервенциите. Постапка за подигнување или иницијатива за споменик или спомен-обележје може да направи група граѓани, Сојузот на борците, некоја организација или Собранието на одредена општина. Потоа се формира Комисија, која тоа го анализира. За едно спомен-обележје, според Законот, надлежно е општинското Собрание, за што постојат одредби, додека за меморијален комплекс или монументален споменик е надлежно Собранието или Владата на РМ. Таму се одлучува дали е оправдана иницијативата, се одредуваат средствата, ингеренциите, интервенциите. За спомен-обележје средства може да